

Т. О. Пасова,
здобувач

УДК 304: 070 (477+438)

Інтердискурсивна публіцистика журналу «Культура» в контексті суперечливого трактування історичних подій в емігрантських виданнях

Публіцистичний дискурс стосовно майбутнього Центральної та Східної Європи охопив низку ЗМК, які виходили за кордоном. Одним із найавторитетніших еміграційних журналів визнано редактовану Єжи Гедройцем «Культуру». Статті цього видання, які мають інтердискурсивні ознаки, дозволили дослідити не лише позицію «Культури» у питанні українсько-польського взаєморозуміння, а й погляди всіх провідних учасників інтелектуальних дискусій другої половини ХХ ст.

Ключові слова: журнал «Культура», публіцистичний дискурс, українсько-польське взаєморозуміння, інтердискурсивний текст.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що публіцистика журналу «Культура» займала особливе місце з-поміж інших польських видань, які розповсюджувалися за кордоном. Визначена редакцією лінія журналу включала передусім необхідність українсько-польського взаємопримирення. Головний редактор Єжи Гедройць вважав його запорукою стабільності в Центральній та Східній Європі. Водночас майбутнє відносин між двома народами у другій половині ХХ ст. обговорювалося в межах інтелектуальних дискусій. Тому вивчення позиції саме цього журналу є актуальним.

Огляд наукової літератури стосовно теми дослідження. Вивченню спадку журналу «Культура» присвятили свої роботи такі українські та польські вчені, як: Богуміла Бердиховська, Микола Генік, Олександра Гнатюк, Марек Корнат, Анджей Менцвель, Адам Міхник, Кшиштоф Помян, Малгожата Пташінська-Войчик, Марія Сеніч та ін.

Мета дослідження полягає у вивченні пласту публіцистики «Культури», що стосувалася питання українсько-польського примирення та мала чітко окреслені інтердискурсивні ознаки. Тобто містила не лише власні дискурсивні практики, а й аналізувала конвенції інших емігрантських видань.

Відносини між Україною та Польщею на нинішньому етапі визначаються як стратегічні. Польща була першою у світі країною, що 1991 р. визнала незалежність України. Прем'єр-міністр РП у 1997–2001 рр. Єжи Бузек, характеризуючи новий рівень взаємин, ствердив: «Партнерство, що поєднує Україну та Польщу, вибудоване на відчутті культурної близькості двох народів, які

століттями пов'язують спільні історичні події. Протягом останніх 8 років (стаття написана й опублікована 1999 р. – Т. П.) ми отримуємо особливий досвід: обидва народи живуть у незалежних та вільних державах. Від часу проголошення незалежності України, Польща консеквентно реалізує політику, основною тезою якої є існування сильної України, що має ключове значення як для нашої держави, так і цілої Європи» [1, 7].

Водночас після завершення Другої світової війни майбутня концепція відносин між Україною та Польщею не була визначеною. Більше того, зміна кордонів після війни, а також наявність багатьох конфліктів, часом навіть збройних, що були пов'язані з подіями міжвоєнного двадцятиріччя та 1939–1944 рр., робили практично неможливими добросусідські взаємини. Їх обговорення в другій половині ХХ ст. стало прерогативою інтелектуальної дискусії. А оскільки польські та українські мас-медіа не могли надати своїх шпальт для відкритого обговорення через існування цензури, то такими майданчиками стали підпільні та емігрантські видання.

Особливо цінними для характеристик цієї дискусії є інтердискурсивні матеріали, оскільки завдяки їхній інтертекстуальності ми можемо відтворити картину обговорення обраної тематики. Хоча варто пам'ятати, що, редагуючи текст (відбираючи факти, цитати, уривки), автор у будь-якому випадку змінює зміст оригінальних комунікатів. Тим більше, якщо йдеться про дискусійну публіцистичну статтю. Адже в такому разі автор відбирає лише ті твердження й факти, які може спростувати чи визнати хибними, або ж, навпаки, підтвердити свою позицію. Проте саме з текстів із такою ознакою ми дізнаємося

про справжній обсяг дискурсивних практик, учасників, що були залучені до дискусії, а також видання, які виступили платформами для акумулювання та оприлюднення ідей.

Вище вже згадувалося про важливість журналу «Культура» у цьому процесі. Водночас вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на деяких текстах цього видання, які мали чітко виражений інтердискурсивний характер.

Стаття Юзефа Лободовського (польський публіцист, письменник та перекладач) «Проти почвар минулого» уперше була опублікована у журналі «Культура» 1952 р. (Łobodowski J. Przeciw upiorem przeszłości // Kultura. – 1952, – № 2–3). Постать автора цього тексту можемо назвати знаковою для журналу зокрема, та внеску в справу українсько-польського взаєморозуміння загалом. Українська проблематика наявна не лише в його публіцистиці, а й у художніх творах, а саме: у збірках віршів «З димом пожеж», «Молитва на війну», «Золота грамота», «Пісня про Україну», «На половині мандрівки». Крім того, у журналі «Культура» йому належить кілька статей, в яких він не лише розповідає польській еміграції про новини українського культурного життя («Київ про «Антологію» (1962. – № 5), «Українська еміграційна література» (1952. – № 4), «Сцили й харибди української поезії» (1954. – № 5–6), «Молодий ліс на чужині» (1960 – № 10), а й кілька програмових статей, серед яких чільне місце посідає зазначений текст.

Аналізуючи весь обсяг дискурсивних практик, що стосуються українсько-польських питань у журналі «Культура», не можемо не наголосити на інтердискурсивності зазначеного тексту. Володимир Кулик у дослідженні «Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки» зауважує, що інтердискурсивністю є використання у твореному тексті не уривків текстів, а конвенцій дискурсів. На думку дослідника, у твореному тексті поєднуються конвенції різних дискурсів, роблячи його різнорідним не на поверхневому текстовому рівні, а на глибинному, структурному – тому цей вид інтертекстуальності ще називають конститутивним [2, 77].

Використовуючи індуктивний метод аналізу тексту, можемо зазначити, що стаття «Проти почвар минулого» є яскравим прикладом саме інтердискурсивності. Підтвердити це можемо завдяки таким доказам.

1. Структура статті вибудована на протиставленні погляду автора його опонентам, причому опоненти не лише називаються та широко цитуються, а й виступають повноправними членами дискурсивної практики. Їхні прізвиська, твори, позиції широко представлені в тексті.

2. Стаття інкорпорує повністю (без редагувань та скорочень) текст Є. Врецьони, опубліко-

ваний у мюнхенському двотижневику «Сучасна Україна».

3. Текст включає три вірші Ю. Лободовського, які являють собою у матеріалі художнє, а не публіцистичне бачення проблеми, тобто становлять інший вимір творчості, який у даному випадку перетинається з журналістикою.

Характеризуючи цей текст з когнітивного боку, можемо наголосити й на яскраво виявленому його полемічному складнику. Про це можна судити хоча б із назв підзаголовків: «Перший – Студніцький», «На черзі – Гертих», «Між Києвом і Москвою», «Реакція українців», «Сусідські комплекси та кривди», «Галичина чи Східна Малопольща?», «Z kurzem krwi bratniej...», «За п'ять дванадцять», «Post scriptum – римою». Як бачимо, більшість з цих назв має виразно діалектичний характер. Це або відповідь опонентів, як у випадку з «Перший – Студніцький», «На черзі – Гертих», або ж проблемні двосторонні запитання (які теж передбачають дві сторони дискурсивного процесу): «Галичина чи Східна Малопольща?», а також проблемні на кшталт: «Сусідські комплекси та кривди», «Між Києвом і Москвою».

Відповідно за принципом теза-антитеза вибудований і текст. Зокрема можемо навести такий приклад: «Гертих пише, що між двома осередками українського національного руху – Наддніпряниною та Червінською землею – руху або взагалі не існує, або він існує лише у формі «української рослини». [...] Воістину сенсаційна теорія! Припустімо, що поза «кількома окремими центрами» на схід від Бугу і Збруча (бо галицьким українцям він гречно не відмовляє у національній свідомості), лежить національно нічия земля. Проте на цій «нічийній землі» говорять тією самою мовою, співають тих самих пісень, читають тих самих письменників, танцюють ті самі танці» (використовується переклад Софії Грачової зі збірки «Простір свободи: Україна на шпальтах паризької “Культури”») [3, 57].

За аналогічним принципом побудована розмова не лише з Єнджем Гертихом, а й професором Владиславом Гінзбертом Студентовічем, представниками української еміграції.

Утім Ю. Лободовський не обмежується суто логічними конструктами. Для досягнення виразності тексту автор використовує і лінгвістичні образно-емоційні засоби. Характеризуючи текст, передусім, з точки зору якісного аналізу текстів, маємо виокремити особливості називання, вживання дисфемізмів та інверсій у статті. Так, даючи оцінку своїм опонентам, автор використовує прийом називання. Наприклад: «Казкар із Гертиха міг би вийти цікавий, а ось публіцист та історик із нього несерйозний, несумлінний і шкідливий», або ж: «Прощу не висувати до мене

претензій, якщо я визнаю, що не маю жодного поняття, якого року для Гертихів та Студніцьких закінчилася історія польсько-козацьких воєн» [3, 75–76].

Використовує автор для підсилення лінгвістичної виразності й дисфемізми: «Для Гертиха українці є чимось на кшталт польських валійців чи російських шотландців», «Гертиховим україножерчим статтям «Вядомосці» не раз давали рпшучу відсіч».

Визначаючи своїх опонентів такими поняттями-характеристиками, як «казкар», «несерйозний, несумлінний і шкідливий історик» або навіть зводячи їх до збірного образу «Гертихи та Студніцькі», автор виявляє своє різко негативне ставлення й прагне переконати в цьому читачів.

Крім лексичних засобів, Ю. Лободовський використовує і синтаксичні прийоми, а саме – інверсію: «Він (Єнджей Гертих. – Т. П.) уважає, що польська сорочка ближча до тіла, ніж українські шаровари, тож дбаймо, насамперед, про сорочку. Крапка. Далі нема про що балакати. Але ж ні – цього Гертихові замало». Завдяки всім цим засобам стаття «Проти почвар минулого» являє собою досконалий приклад полемічної публіцистики, в якій автор стверджує свою позицію, використовуючи не лише факти та логічні висновки, а й певні лінгвістичні образно-емоційні засоби.

Водночас аналізована стаття цікава для даного дослідження ще й з точки зору характеристик українсько-польського дискурсу, які Ю. Лободовський неодноразово наводить.

У даному тексті знаходимо підтвердження наявності дискусії з приводу українсько-польського взаєморозуміння на медійному ґрунті. Автор зазначає: «Моя стаття під назвою «Між Мушальським та Заглобою», що її торік улітку надрукували «Вядомосці», підживила й розширила дискусію, зрештою досить маргінальну, адже вона практично обмежувалася рубрикою «Листи до редакції». Однак цього разу Єнджей Гертих виступив із розлогими заувагами, до дискусії долучився Збишевський, прислали свої дописи також професор Студніцький і Ян Токарський. Жваво відреагувала й українська сторона» [3, 47].

Більше того, стаття містить і характеристики дискурсу. Серед них, на нашу думку, найточніша оцінка така: «Територія, на якій відбуваються нечисленні українсько-польські зустрічі, настільки наїжачена колючими засіками, перекопана вовчими ямами, захаращена взаємними упередженнями та підозрами, просякнута затхлою водою анархічних поглядів, що її бодай частково слід очистити й осушити, бо інакше загубимося на ній без порятунку» [3, 48].

На думку Ю. Лободовського, українцям та полякам складно знайти консенсус не лише через брак безпосереднього спілкування (оскіль-

ки, як було зазначено, у медійному полі він був досить широкий), а через протилежні ставлення до певних історичних подій. Він пояснює це тим, що «серед поляків розпаношилося невігластво і цілковита необізнаність зі змінами, що відбувалися тут само за межею; український націоналізм цілеспрямовано відгороджувався від усього польського щільним муром ворожнечі».

Тож, як можемо підсумувати, дискурсивні практики в 50-х рр. ХХ ст. з приводу польсько-українського взаєморозуміння існували, однак їм бракувало взаємодії, яка б привела до створення нової соціально-політичної стратегії. Єдиним способом подолання цього бар'єра Ю. Лободовський бачив розширення дискурсу, залучення до участі в ньому якомога більше авторитетних учасників, які б мали виробити спільну авторитетну позицію, яку у свою чергу могли сприйняти й інші учасники комунікативного процесу. Так, згадуючи Волинську трагедію 1943–1944 рр. автор визнає, що «тяжко мені писати про цю справу, про яку я волів би забути. Але її можна забути за єдиної умови, що обидві сторони очистять сумління і, визнавши провину, попросять одне в одного прощення».

Крім того, автор переконаний і в тому, що важливим кроком на шляху українсько-польського взаєморозуміння стане й ініціатива, у тому числі й медійна: «Яким є вихід із кривавого кола цієї ненависті, що може спричинити такі трагедії? Без кінця упиратися щодо того, хто перший почав, хто більше завинив, хто пролив більше крові? А чи все-таки позмагатися за іншу першість, за *першість* простягнутої руки?» [3, 112]. Ця ініціатива була підтримана й іншими публікаціями «Культури» з приводу українсько-польського взаєморозуміння й стала основою для подальшого розвитку дискусії, що зрештою сприяло зближенню українського та польського народів.

Водночас слід зазначити, що з політичної точки зору позиція Ю. Лободовського була недосконалою. Дослідниця «Культури» Б. Бердиховська зауважує, що «з перспективи сьогодення очевидно, що пропозиції Лободовського були запізнілі й половинчасті, однак на початку 50-х рр. вони мали просто-таки вибуховий потенціал, особливо, якщо взяти до уваги, що основна маса еміграційних читачів «Культури» походила з земель, які після Другої світової війни відійшли до України і в переважній більшості не хотіла годитися з повоєнними кордонами» [3, 26].

Зокрема вживане дослідником називання «запізнілість» можна пояснити тим, що майбутнє Центральної та Східної Європи Ю. Лободовський убачав у федералізації країн, а питання кордонів залишав відкритим, пропонуючи для Східної Галичини (яку автор називав Червінською зем-

лею) особливий статус зі збереженням ідентичних форм залежності від Варшави та Києва. У цьому контексті можемо виділити залежність у публіцистичному дискурсі не лише у напрямі дискурсієна подія – взаємодія з аудиторією. А й навпаки: взаємодія аудиторії та дискурсієної події (стаття, виступ, декларація). Про те що насправді позиція автора тексту «Проти почвар минулого» була значно прогресивнішою, свідчать його подальші тексти (які вже згадувалися), а також активна участь у громадських ініціативах журналу «Культура», спрямованих на взаєморозуміння українського та польського народів, а також спільний пошук шляхів до свободи.

Водночас стаття Ю. Лободовського «Проти почвар минулого» була не єдиним серед опублікованих у «Культурі» матеріалів, що визначалася інтердискурсивністю. У цьому контексті слід згадати програмові статті Ю. Мєрошевського «Російський «польський комплекс» і простір УЛБ», «Польська «Ostpolitik» та «Може статись і так». Зокрема у матеріалі «Російський «польський комплекс» і простір УЛБ» дана характеристика медіадискурсу тих часів, з якої бачимо, що певні ідеї, пов'язані зі зближенням двох народів, були взагалі табуйованими.

«Після того як на шпальтах «Культури» з'явилася моя стаття під назвою «Польська «Ostpolitik»», я отримав чимало листів від поляків з багатьох країн, які цілковито підтримували викладену у цій статті програму. Не бракувало листів й від людей пера. Кілька з них зауважили, що давно вже змирилися з думкою про втрату Львова та Вільна, хоча й не пишуть на цю тему, аби не дратувати громадську думку. [...] Ба більше: я маю докази того, що навіть декотрі представники еміграційного істеблішменту поділяють наші погляди щодо Львова та Вільна, але ніколи не зізналися б у цьому публічно, щоб не наразитися на осуд» [3, 198], – вважає Ю. Мєрошевський.

Така заява автора свідчить про те, що навіть у публіцистичного дискурсу стосовно українсько-польського порозуміння в еміграційному середовищі були подвійні стандарти. Тобто дискурс мав публічний та неформальний виміри. Деякі видання та публіцисти не використовували у своїх працях комунікатив, які могли б наразити автора на загальний осуд. Тим більше важливо оцінити роль журналу «Культура», який відважився неформальний складник цього дискурсу винести на своїх шпальтах для обговорення. Тобто трансформувати її у формальне рiчиче, ввівши у такий спiсiб до публiчного, а не прихованого дискурсу.

Автор зумисне наголошує на важливості порозуміння між польським, українським та литовським народами, відверто наражаючись на крити-

ку. Про те що згадані три статті Ю. Мєрошевського спричинили подальшу дискусію, свідчать статті польських науковців, які досліджують період ПНР (1945–1989). Зокрема стаття П. Ковалє «За нашу і вашу свободу» підтверджує зроблені нами висновки. Дослідник твердить: «У вересні 1974 року Ю. Мєрошевський підсумував свою багаторічну політичну публіцистику текстом «Російський «польський комплекс» та простір УЛБ», який був оприлюднений у «Культурі». У такий спiсiб «лондонець» увiнчав свої багаторiчнi пошуки i вказав на засадниче значення, яке для незалежності та суверенності Польщі матиме політична ситуація в Україні, Литві та Білорусі. Текст Мєрошевського з певністю спричинив по-жвавлення дебатів у справі втрачених земель у Польщі, а також порушив питання сучасного стану відносин з народами УЛБ» [4].

Більше того, у самій «Культурі» дискурс стосовно відносин зі східними сусідами не вичерпався виступом Ю. Мєрошевського. У 1975 р. з'явився текст А. Міхника «Тіні забутих предків». За свідченням П. Ковалє, він мав велике значення для подальшого розвитку польського незалежного мислення, якщо йдеться про конструювання закордонної політики на Сході.

Зокрема завдяки цим текстам 1976 р. у ПНР з'явилася програма Польського незалежного порозуміння. Це був перший за багато років виважений і обміркований програмний документ, написаний у Польщі. У пунктах, що стосувалися закордонної політики, вперше виголошено цілковиту та однозначну підтримку польських незалежних сил у справі об'єднання Німеччини та боротьби українців, литовців та білорусів за свободу. Також програма декларувала непорушність актуальних кордонів ПНР, у тому числі, східного, та повністю відмовлялася від висування будь-яких територіальних претензій, зокрема східних.

Перспективи дослідження. Аналіз інтелектуальної дискусії на шпальтах емігрантського видання «Культура» крізь призму інтердискурсивних текстів дасть можливість визначити, який внесок у справу українсько-польського взаєморозуміння зробили польські публіцисти, дослідити трансформацію поглядів у полемічній публіцистиці не лише авторів журналу, а й інших учасників дискурсу.

1. *Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття* : [зб. наук. пр.] / упоряд. О. Гнатюк, О. Мокроусов. – К. : Знання, 1999. – 160 с.

2. *Кулик В.* Дискурс українських медіа: ідентичності, ідеології, владні стосунки : монографія / В. Кулик. – К. : Критика, 2010. – 656 с.

3. *Простір свободи: Україна на шпальтах паризької «Культури»* [пер. з пол.] / упоряд. Б. Бердиховська. – К. : Критика, 2005. – 528 с.

4. Kowal P. Za wolność naszą i waszą [Електронний ресурс] / P. Kowal // Ośrodek myśli politycznej. – 2005. –

URL: <http://www.omp.org.pl/stareomp/indexb6c3.html?module=subjects&func=printpage&pageid=352&scope=all>.

Подано до редакції 04. 12. 2012 р.

Pasova Tetyana. Interdiscursive publicism of the journal «Kultura» («Culture») in the context of contradictory interpretation of the historical events in emigrant editions.

The journalistic discourse about the future of the Central and Eastern Europe engaged a number of mass media which were published abroad. The journal «Kultura» edited by Jerzy Giedroyc was recognized as one of the most influential journals. The articles of this edition, which bore the marks of interdiscourse allowed to research not only the position of «Kultura» in the issues of the Ukrainian-Polish reconciliation, but also the views of all leading participants of intellectual debates in the latter half of the 20th century.

Keywords: journal «Kultura», publicistic discourse, the Ukrainian-Polish understanding, interdiscourse text.

Пасова Т. А. Интердискурсивная публицистика журнала «Культура» в контексте противоречивой трактовки исторических событий в эмигрантских изданиях.

Публицистический дискурс относительно будущего Центральной и Восточной Европы охватил ряд СМИ, которые выходили за рубежом. Одним из наиболее авторитетных эмигрантских журналов считается редактируемая Ежи Гедройцем «Культура». Статьи этого издания, имеющие интердискурсивные признаки позволили исследовать не только позицию «Культуры» в вопросе украинско-польского примирения, но и взгляды всех ведущих участников интеллектуальных дискуссий второй половины XX в.

Ключевые слова: журнал «Культура», публицистический дискурс, украинско-польское взаимопонимание, интердискурсивный текст.